

Kirek
Eks

İSLAM VE MODERNİZM

FAZLUR RAHMAN TECRÜBESİ

22-23 Şubat '97, İstanbul

İSLAM SİYASET TEORİSİNDE FAZLUR RAHMAN'IN GETİRDİĞİ YENİLİK

Fatma Ünsal*

İslam'ın, Hz. Muhammed'e gelerek yeniden tebliğ edilmesinden yaklaşık binsekizyüz yıl sonra, Miladi 1800'lerde müslümanlar kendilerini "tarihin yapımcıları", "tarihin etkin bir faktörü" ve aynı zamanda dini olarak dünyanın geri kalanından üstün görürken, tarihteki etkin rollerinin sistematik olarak bitmeye başladığını ve bu sonucun arızî sebeplerle açıklanamayacağını düşünmeye başladılar. Bu yüzden müslümanlar, öncelikle, askeri sahada kendilerini yenen gücün kullandığı vasıtaları kullanarak bu zayıflıklarını gidermeye çalıştılar.

Fakat çok geçmeden, bu alanlardaki yeni vasıtaları kullanma çabalarının müslüman toplumları güçlendirmedeği görüldü. Bazı ülkelerde, mesela Türkiye'de, sadece maddi ve teknolojik sahadaki yeniliklerin yetmeyeği, hayatın diğer alanlarını da kapsayan, üst yapı diye tanımlayabileceğimiz, hukuki, siyasi ve ekonomik alanlarda da yenilik yapılması gerektiği düşüncesi kabul gördü ve Batıda varolan, belki de "Sezar'ın hakkı Sezar'a, Allah'ınki Allah'a" şeklinde dini ifadesini de bulan laik hukuk, siyasi ve ekonomik sistem aynen alınmak istendi.

Bu duruma toplum şu üç farklı tepkiyi gösterdi.

1- Belki de hakim sünni geleneğin bir etkisi olarak; bu oldu bittiyi kabullenme ve kendisiyle varolan yapı arasındaki farkı görmezden gelerek, günü birlik davranarak entellektüel rahatsızlık duymamak

2- İçinde yaşanan yapının gayri İslami olduğunu, yeni karşılaşılan bu yapının çözüm getirmediğini, çözümün Kur'an ve Sünnet'te uygulanmış olarak varolduğunu ve bunun şu anki çözümden çok farklı olduğunu düşünmek.

(*) Türkiye, Başkent Kadın Platformu Genel Sekreteri.

3- Üçüncü tepki biraz daha karamsardı. Farklı (Batılı) insanın bilgi anlayışına dayanan, onun dünyaya bakışına ve ihtiyaçlarına cevap veren (Batı) teknolojisinin İslam toplumunun ihtiyaçlarına uymayacağını düşünüyorlardı. Aynı şekilde yabancı bir toplumun ihtiyaçlarına cevap veren üst yapı kurumları da İslam toplumuna uymuyordu ve asla bunlar benimsenmemeliydi.

Peki nasıl bir yapının İslami olduğu sorusuna ise bu grup; toplum ancak İslami şekilde yaşarsa çözüm üretir diyor ve doğal olarak oradan daha ileriye gidemiyordu. Aslında savunmacı, çözüm ortaya koyamayan, totolojik bu görüş, düşünce durgunluğuna sebep oluyordu. Fasit bir daire kuruluyor ve o daire içinde entellektüel konformizm sağlanmış oluyordu.

Görüldüğü gibi bu üç grup veya düşünce suçları itibariyle aslında birbirine benziyordu. Çünkü bu düşünce tarzlarının sonuçta olumlu birşey ortaya koymadıklarını ve fasit bir dairede kalan bilginin, varolanın İslami olmadığını söylemekten öte bir işe yaramadığını görüyoruz. Bir süre sonra olumlu soruların insanların aklına gelmesi, yani "neyin İslami olduğu" nun sorulması kaçınılmaz oluyor.

İşte benim için "İslami siyaset kuramı nedir?" sorusu bu kaçınılmaz aşamada ortaya çıkan bir sorudur. Yukarıda anlattığım üç yaklaşım aslında benim de içinden geçtiğim üç düşünce evresidir. Şimdi, pozitif olarak, İslami olanı, İslam siyaset felsefesini araştırmakla başka bir düşünsel ortamda bulunduğumu düşünüyorum.

Aslında kaçınılmaz olduğunu söylediğim bu düşünsel ortamı daha önce yaşamış ve bazı özel tarihi şartları da kendisini İslami çözüm aramaya adeta zorladığı Fazlur Rahman'ın bu konuyu duygu, düşünce ve sistematiğiyle çok zenginleştirdiğini düşünüyorum. Fazlurahman klasik dini ilim geleneğinden farklı bir ilim anlayışına sahip olmasının yanı sıra 1962-68 arasında Pakistan'da; İslam'ın varlık sebebi olduğu bir devlette, "İslami olan nedir?" şeklindeki pozitif sorulara muhatap kalarak bu pozitif düşünsel ortama çok çabuk ulaşmış ve içten, iki yüzlü olmayan cesur yaklaşımıyla, görüşlerini halkın hakikati bilmesinin sakıncalı olmayacağını düşünerek açıkça paylaşarak bizlerin bu ortama çabuk ulaşmasına ve bu ortamda istikametimizi belirleyeceğimiz kilometre taşları gösterdiğine inanıyorum.

"İslam siyaset teorisi" ile ilişkisi olarak, Fazlur Rahman'ın dediği gibi, müslümanlar nasıl bir hukuk sistemi kuramamışlarsa, hukuki hükümleri yanyana koyarak aralarında hiçbir organik bağ kurmaksızın, tekil olayların özel çözümleri şeklinde görüyorlarsa; siyasette de aynı, tekil birbirinden bağımsız

hatta birbirine zıt düşünceleri birarada benimseyebiliyorlar. Bunun sebebi yine Fazlur Rahman'ın dediği gibi İslam'ın müslümanlar tarafından parçacı bir şekilde yorumlanması, o andaki durumlarına uygun düşen Kur'an'ın veya hadisin belirli bir parçasının bütünsel anlayış gözetilmeden yorumlanmasıdır. Bunun sonucu olarak birbirine taban tabana zıt, birbirini dışlayan ifadeler rahatlıkla kendilerinin İslami olduğunu iddia edebilmişlerdir. Bu parçacı yaklaşımın siyasi alanda nasıl bir görüşler karmaşası yarattığına bakalım:

Hız. Muhammed'in aynı zamanda siyasi yönünün olması, yönetimin ve yöneticinin İslami kurallarla bağlantılı olduğu görüşünü doğurmuştur. Nitekim ilk dönem müslümanların birbirinden farklı partileşmesi de, her ne kadar itikadi olduğu iddia edilse bile yönetim ve siyaset anlayışındaki farklılıktan kaynaklanmıştır. Bu da siyasetin İslam düşüncesindeki önemini açıklıkla vurgulamaktadır.

Hız. Muhammed'in vefatının akabinde, yerine devlet başkanı olarak birinin geçmesi gerektiği konusunda müslümanlar aynı fikirde idi. Fakat sözkonusu kişinin nasıl belirleneceği konusunda birbirine taban tabana zıt fikirlerin müslümanlarca sistematize edildiğini daha sonraları görmekteyiz. Bu fikirlerden biri yöneticinin seçilme işini topluma bırakıyor ve bu sebeple "seçim-biat-danışma"yı temel referanslar olarak kabul ediyor, ayrıca "ümmetim yanlıştadır birleşmez" hadisini görüşüne delil olarak gösteriyordu. Diğer, nasıl peygamberlik görevi topluma bırakılmamışsa, halifeyi tayin işinin de topluma bırakılmayacak önemde bir iş olduğunu ve Allah tarafından seçilmesi gerektiğini iddia ederek, "imamet-masumiyet-velayet"i temel referanslar olarak kabul ediyor, çoğunluğu, "zanna ve hevalarına uyanlar", "nankörler", "birbirine tecavüz edenler" şeklindeki ayetleri, görüşlerinin doğruluğuna delil olarak ileri sürüyorlardı.

Bu temel görüşlerden kalkarak ikinci görüşün, halifede olması gerekli özellikleri (masumiyet, velayet) vurguladığı için kişi merkezli olduğu, ikinci görüşün ise daha ziyade toplum ortak paydasını (şura, seçim) vurguladığı için toplum merkezli olduğunu söyleyebiliriz. Aslında her iki akım da kendini güçlendirebilmek için yekdiğerinin zaaflarından yararlanmıştı.

Aşağıda her iki akımın oluşumunu ve birbirini etkilemesini ilk dört halifenin yönetime gelmesi örneğinde görmeye çalışalım;

Hız. Muhammed vefat edince "ensar" büyük çoğunlukla "beni Sakife" meclisinde toplandı ve yönetici seçmek istedi. Bunu haber alan "muhacir"den Hız. Ömer ve Hız. Ebu Bekir ve birkaç kişi de oraya gitti. Orada "Ensar"dan Sad bin Ubade halifenin "Ensar"dan olması gerektiğini ve bu iş için kendi-

sinin uygun olduğunu savunuyordu. Fakat Hz. Ömer, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ebu Ubeyde, halifenin Ensar'dan olmasına karşı çıktı. Her iki tarafta yaptıkları hizmetler karşılığı olarak hilafetin kendi hakları olduğunu savunuyordu. Fakat "Ensar"ın iki kabilesi -Evs, Hazrec- arasındaki eski rekabet "Hazrec"li Sad bin Ubade'nin gücünü azalttı ve o mecliste "imamların Kureyş'ten" olacağı görüşü kabul gördü. Hz. Ebubekir'in bu görüşü hadis olarak rivayet ettiği söylenir. Sonuçta Hz. Ebubekir orada bulunanların biatını, biraz da Hz. Ömer'in ağırlığını ortaya koymasıyla alır. Daha sonra Hz. Ebubekir'in halife tayininin toplumun seçimine bırakılmış bir iş olduğunu ve seçilen kişinin özelliklerinden çok usule dikkat çektiği söylene de, Hz. Ebu bekr'in hilafetini izah edenler O'nu daha çok Peygamberin yakın dostu olması -mağara arkadaşlığı- Peygamberin yerine cemaate imamlık yapması gibi kişi özellikleri ile öne çıkardılar. Onun hilafete gelmesindeki usulü vurgulamayı çoğunlukla es geçtiler.

Yine halife tayininin toplumun işi olduğunu iddia etmesine rağmen Hz. Ebubekir'in, Hz. Ömer'i kendisinden sonra halifelğe tayin etmesi veya aday göstermesi, aslında tümüyle diğer görüşe çok yakındır. Onlarda yöneticilik ciddi bir iş olduğu için ümmetin doğru bir karar veremeyebileceğini ve çoğunluğu hataya yakın olduğunu birtakım Kur'an ayetlerini kullanarak kendilerine delil edindiğini ve kişi özelliklerini -Hz. Ömer'in- öne çıkararak bu atamayı meşru gösteriyorlar ve usulü hiçbir zaman tartışma konusu yapmıyorlardı. Bu şekilde Hz. Ömer'in atanmasının meşruiyeti oluşturulurken, temel sorunsalı sahabe dönemi olaylarını meşrulaştırmak olan geleneksel sünni İslam siyaset felsefesi için bunu bir tehdit saymadı. Hz. Ebubekir nasıl diğer konularda toplum adına karar verip icra yetkisi kullandı ise bu konuda da öyle yapmıştı!!

Hz. Ömer'den kendisinden sonra gelecek halife için isim bildirmesi istendiğini biliyoruz. Kendisi böylesi bir sorumluluğu doğrudan almak istemediğini söyleyerek -belki de tam anlamıyla güvenebileceği bir kimse bulmadığı için- teker teker zayıflıklarını saydığı altı kişiden birine bu işin verilebileceğini söylüyor. Burada da Hz. Ömer'in kişisel özellikleri usulün üzerinde bulunduğunu görüyoruz.

Hz. Osman muhasara altına alındığında zaten halk nezdindeki siyasi meşruiyetini çoktan kaybettiği için, kendi meşruiyetini koruyamayanın kendisinden sonra gelecek için meşruiyet garantisi veremeyeceği için, kimseyi önerememiştir.

Hz. Ali, kendisinden önce Hz. Ebubekir'i seçen, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın hilafetini onaylayan kişilerin gelip kendisine biat vermesiyle halife oldu. Se-

çilme aşamasında arkasında başkaca da halk desteği ve onayı olduğu gözden kaçmamalıdır. Bu itibarla seçilme aşamasında en fazla değişik halk katmanları desteği diğerlerine kıyasla Hz. Ali'deydi.

Fakat Şam Valisi Muaviye bin Ebu Sufyan, Şam ahalisinin görüşünün sorulmadığını ileri sürerek Hz. Ali'nin halifelğine karşı çıktı. Bu ihtilaf Siffin'de savaşa dönüştü. Pek çok tartışmalı ve acı verici olaylar yaşandıktan sonra Hz. Ali bir suikaste kurban gitti. Ölüm döşeğinde iken kendisine hiafete kimi uygun gördüğüne dair sorulan ısrarlı soruları cevaplamadan, kimsenin adını açıklamadan şehid oldu.

Onun şehadetinin ardından Hicri 41 yılında, henüz Hz. Muhammed'in vefatının üzerinden 30 yıl geçmiş iken Şam valisi Muaviye kılıç zoru ile halifelğini ilan etti ve kendisinden sonra gelecek olanı da Hz. Ebubekir'i emsal göstererek tayin etti. Böylece artık halk kitlelerinin görüşünün asla kale alınmadığı, kılıcın kimdeyse yönetimin onun hakkı olduğu bir sürece, saltanat belasına İslam ümmeti gelip çatmıştı. Bundan sonra yapılan siyaset teorileri saltanatın, kılıcın meşruiyeti üzerine olageldi. Mademki başa geldi, kılıçla gelse bile itaat edilecek, zalim dahi olsa meşru görülecekti.

Fazlur Rahman'ın bu aşamada İslam siyaset görüşünün neden bu sonuca ulaştığı ve bu sonuçları nasıl bertaraf edeceği ile ilgili görüşleri şunlardır;

Fazlur Rahman'a göre ümmet, Kur'an'ın kendisine moral değerler yüklediği bir varlıktır. Kur'an müslüman toplumun, aşırı uçlar arasında orta bir yolda olan ve diğer toplumlara şahadet eden belirli bir sosyopolitik nizam kurmakla görevlendirir.

Ayrıca O, inanan erkek ve kadınların birbirlerine yardımcı olduğu, iyiliği emredip, kötülükten sakındırdığını söyleyen ayette müslümanlar arasında karşılıklı yardımlaşma ve dayanışmanın olduğunu, iyiliği emredip kötülükten sakındırma görevinin ve ayrıcalığının her müslümana ait olduğunu belirtmiştir. Ona göre üstün ilim, anlayış veya hikmet adına bu görevin sadece elitlere ait olduğunu gösterir en ufak bir ipucu bile yoktur.

Ayrıca Kur'an'ın inananları tanımlarken, "işlerini karşılıklı danışma ile karara bağlarlar" şeklindeki ayetinin, Şura'nın bir kişinin, bir başkasından öğüt alması değil, karşılıklı tartışma yoluyla bir karara varma anlamına geldiğini söyler. Ona göre bu ayet, yöneticinin şura sonucu alınan kararı kolayca reddedemeyeceği anlamına gelir.

Fakat Fazlur Rahman'a göre klasik şura ve halife doktrini Kur'an'ın öngördüğü şekilde gelişme gösteremedi. Şura'nın bir meclis şeklinde kurumsal-

laşması sağlanamadı. Özellikle Emevî döneminde; toplumsal katılımı sağlamayı garanti eden, yöneten ile yönetilen arasındaki bağı kuran şura, yöneticilerin kendi yandaşlarıyla, akrabalarıyla konuşması şekline dönüştürülerek rayından çıkartıldı ve işlevsizleştirildi.

Kılıçlı bile olsa başa geçene itaatın, zalim bile olsa yönetimin meşruiyetinin nasıl bir doktriner kayma olduğunu açıklamanın yanısıra Fazlur Rahman bugün ne yapılması gerektiği konusunda da çarpıcı şeyler söylemektedir.

O, bugün müslüman toplumun İslami görüşü kaybettiği için gayrimüslim bir toplum gibi olduğu, dolayısıyla artık bir müslüman ümmetin bulunmadığını iddia eder; müslüman toplumun gerçek İslami elitlerin İslami ideali gerçekleştirmesi gerektiği iddiasını -jakoben- reddeder. Ona göre bir müslüman ümmetin bulunmadığı doğruysa, İslami ideali elitler zaten hayata geçiremeyeceklerdir, çünkü bu görevi Kur'an müslüman ümmetine vermiştir. Elitlerin burada yapmaları gereken şey genel anlamda bir ümmet oluşturmaya çalışmaktır. Ve yine o ümmetin özelliklerini sayar. Ona göre bu ümmetin özelliği ahlaki amacına sahip bir hedefi olan sosyopolitik bir nizam kurmak ve işlerini ne kutsal ne de seçilmiş elitlerle değil, toplumun tümüyle ortak tartışma ve dayanışma ile yapmaktır.

Mücadele
Atatürk Kitaplığı